

MARIA BOGUCKA
(1 VI 1929 — 27 X 2020)

27 października 2020 r. w wieku 91 lat zmarła w Warszawie wybitna badaczka późnośredniowiecznego i nowożytnego społeczeństwa polskiego, prof. dr hab. Maria Bogucka. Urodzona w stolicy 1 czerwca 1929 r., była córką majora Wojska Polskiego Jana Boguckiego i jego drugiej żony, Heleny z Kasprowiczów. Jej rodzice pochodzili z podolskiego ziemiaństwa, Maria była jedynaczką, miała jedynie przyrodniego brata Tadeusza (ur. 1923).

Dzieciństwo (opisane przez Panią Profesor w książce *Ludzie z kresów*, Warszawa 2009–2010) spędziła w Warszawie oraz w Grodnie, gdzie Marię i Jej matkę zastała wojna. Po zarekwirowaniu przez Rosjan całego majątku, w obawie przed deportacją na Syberię Helena Bogucka wraz z dziećmi uciekła do Generalnego Gubernatorstwa i wróciła do Warszawy. Tu Maria ukończyła Gimnazjum Heleny Rzeszotarskiej oraz zetknęła się z ruchem oporu. W czasie Powstania Warszawskiego jako sanitariuszka wzięła udział w walkach z Niemcami na Pradze.

W 1948 r. Maria Bogucka zdała maturę, a następnie rozpoczęła studia na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego. Fakt, iż nie należała do PZPR i ZMP spowodował, że stała się obiektem krytyki i szykan. Jednak dzięki pomocy profesorów Aleksandra Gieysztora i Tadeusza Manteuffla otrzymała stypendium i status tzw. aspiranta, w 1951 r. zaś obroniła przygotowaną na seminarium prof. Mariana Małowista pracę magisterską pt.: „Analiza kapitału czynnego w górnictwie polskim w XIV–XVI wieku”.

1 listopada 1953 r. mgr Maria Bogucka została zatrudniona jako asystent w Instytucie Historii Polskiej Akademii Nauk. W tejże placówce naukowej pracowała aż do 2004 r. i tu osiągnęła kolejne szczeble naukowej kariery. I tak monografia: *Gdańskie rzemiosło tekstylne od połowy XVI do połowy XVII wieku* (Wrocław 1956) stała się podstawą nadania jej w 1956 r. stopnia doktora, opublikowana zaś w 1962 r. rozprawa *Gdańsk jako ośrodek produkcyjny w XIV–XVII wieku* przyczyniła się do uzyskania przez nią stopnia doktora habilitowanego i stanowiska docenta w IH PAN. Dziesięć lat później uzyskała tytuł profesora nadzwyczajnego, a w 1981 r. — profesora zwyczajnego nauk humanistycznych.

Skala zainteresowań badawczych Pani Profesor, Autorki ponad 1300 rozpraw, artykułów naukowych i recenzji (w tym kilkudziesięciu książek), z których wiele zostało opublikowanych po angielsku, francusku i niemiecku,

sprawia, że niełatwo jest w sposób skrótowy scharakteryzować Jej przebogaty dorobek naukowy.

Maria Bogucka karierę naukową rozpoczęła jako badacz historii gospodarczej, zwłaszcza produkcji, handlu i obrotu pieniężno-wekslowego w nowożytnym Gdańsku oraz miejsca tego miasta w wymianie bałtyckiej. Doprowadziło to Ją do zajęcia się rolą wymiany w dziejach kontynentu europejskiego oraz napisania (wspólnie z Janem Balickim) pierwszej polskojęzycznej historii Holandii.

Kolejnym obszarem zainteresowań Marii Boguckiej stały się metamorfozy struktur społecznych, zwłaszcza mieszczaństwa, w okresie wczesnonowożytnym i ówczesna rola polskich miast w Europie. Zaprocentowało to m.in. pracami ukazującymi miejsce mieszczaństwa w społeczeństwie staropolskim oraz próbami stworzenia typologii miast w Rzeczypospolitej. Omawiane zjawiska Badaczka rozważała w ogólnoeuropejskim kontekście, studiując zaś ich genezę, cofała się do okresu średniowiecza.

W zakresie badań nad kulturą Maria Bogucka zapoczątkowała w latach siedemdziesiątych XX w. nowy nurt badawczy, formułując m.in. tematykę gestu jako znaku przynależności do określonej grupy społecznej. Spopularyzowała w Polsce problematykę tzw. życia codziennego, analizowała mentalność społeczną oraz rolę i miejsce kobiety w XVI–XVIII w. Ukoronowaniem Jej studiów szczegółowych stało się opracowanie dziejów kultury polskiej w książce: *Kultura, naród, trwanie. Dzieje kultury polskiej od zarania do 1989 roku* (Warszawa 2008), teoretycznych zaś rozważań praca *Kategorie i funkcje społeczne kultury w perspektywie historycznej* (Warszawa 2013).

W twórczości naukowej Pani Profesor nie można również pominąć wielu interesujących, popularnonaukowych biografii wybitnych władców i władczyń: Bony Sforzy, Anny Jagiellonki, Kazimierza Jagiellończyka i Marii Stuart. Maria Bogucka wydała też dwa tomy wierszy: *Wiersze wybrane* (wyd. Warszawa 2016 i 2018). Jej ostatnia naukowa rozprawa pt. *Mizoginia* ukazała się w Warszawie w 2018 r.

Niezależnie od ponadprzeciętnego dorobku naukowego, dodać należy, że Pani Profesor należała do najaktywniejszych uczestników krajowego i międzynarodowego życia naukowego. I tak np. organizując trzy kolejne Konferencje Bałtyckie (Warszawa 1971, Szczecin 1974, Elbląg 1975) przyczyniła się do powstania Międzynarodowego Stowarzyszenia Dziejów Mórz Północnych Europy, w latach 1974–1994 zaś była członkiem Biura Naukowego tejże organizacji. Z kolei w latach 1972–1981 przewodniczyła działającej przy Komitecie Nauk Historycznych Komisji Mórz Północnych Europy, a w 1988 r. uzyskała członkostwo The Netherlands Institute for Advanced Studies in Humanities and Social Sciences w Wassenaar (NIAS). Od 1976 r. Maria Bogucka była też członkiem Międzynarodowej Komisji Dziejów Miast (w tym w latach 1986–1994 jej wiceprezesem), a w okresie 1976–2012 członkiem Komitetu Badań Historycznych PAN. Natomiast w latach 1994–1996 została wybrana do Komitetu Badań Naukowych PAN.

Począwszy od 1970 r. Pani Profesor zaczęła regularnie uczestniczyć w konferencjach europejskich badaczy ekonomii i kultury organizowanych w Prato.

Równocześnie występowała z referatami na Wielkich Kongresach Historycznych: w Bukareszcie (1980), Stuttgarcie (1985), Madrycie (1990) i Montrealu (1995), na Międzynarodowych Kongresach Historii Gospodarczej (Leningrad 1970, Kopenhaga 1974, Edynburg 1978, Budapeszt 1982, Berno 1986, Leuven 1990, Mediolan 1994), na zjazdach hanzeatyckich (Lipsk 1964, Magdeburg 1965, Schwerin 1970 i 1976, Frankfurt 1972, Erfurt 1974, Sellin 1978, Stade 1979, Stralsund 1994) oraz na licznych sympozjach naukowych (Visby, Munster, Wiedeń, Kotka, Kalmar, Wolfenbüttel, Odense, Bonn, New Haven-Yale, Utrecht, Amsterdam, Berlin). W sumie prof. Bogucka zaprezentowała na międzynarodowych kongresach i konferencjach ponad 100 referatów.

Pani Profesor wygłosiła również wiele wykładów na europejskich uniwersytetach, m.in. w Rostocku (1963), Kilonii (1973), Kopenhadze (1977), Uppsali (1976), Sztokholmie (1976), Brukseli (1978 i 1993), Genewie (1985), Lejdzie (1988), Bielefeld (1989), Antwerpii (1993), Leuven (1993), Greifswaldzie (1994) i Gandawie (1996). Przez wiele lat (1994–2010) była także profesorem na Wydziale Filologicznym Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztoro w Pułtusk. Wypromowała czterech doktorów oraz wielu licencjatów i magistrów.

W 1976 r. prof. Maria Bogucka objęła kierownictwo Pracowni Kultury Staropolskiej i Oświecenia IH PAN (później przekształconej w Zakład Dziejów Nowożytnych), którą kierowała przez prawie 30 lat. Natomiast od 1972 r. była członkiem Rady Naukowej Instytutu (wiceprzewodniczącą tego gremium w latach 1978–1980), a w 1995 r. została również członkiem Polskiej Akademii Umiejętności. Natomiast w latach 1989–2002 wchodziła w skład Rady Naukowej Instytutu Archeologii i Etnologii PAN.

Przez ponad 30 lat (1978–2008) Pani Profesor była redaktorem naczelnym czasopisma naukowego „Acta Poloniae Historica”, a w 1957 r. powołała do życia popularny miesięcznik historyczny „Mówią Wieki”, którym kierowała do 1976 r. Z kolei w 1995 r. powołano ją na członka Komitetu Redakcyjnego estońskiego czasopisma naukowego „Vana Tallinn”, począwszy zaś od 1978 r., przez kilkadziesiąt lat, wchodziła w skład Komitetu Redakcyjnego „Kwartalnika Historii Kultury Materialnej”.

Z kolei w latach 1967–1973 prof. Maria Bogucka była przewodniczącą Komisji Popularyzacji przy Zarządzie Głównym Polskiego Towarzystwa Historycznego, a w okresie 1971–1994 przewodniczącą Komisji Morskiej przy tymże Zarządzie. Honorowe członkostwo PTH uzyskała w 2003 r.

W 1981 r. Pani Profesor została wybrana na członka Gdańskiego Towarzystwa Naukowego, w 1983 r. — na członka Warszawskiego Towarzystwa Naukowego, w 1990 r. została przyjęta do Stowarzyszenia Literatów Polskich. Równocześnie, w latach 1989–1995, była przewodniczącą Sekcji Naukowej Zaiksu, a dużo wcześniej (1973–1979) — członkiem Prezydium i wiceprzewodniczącą Rady Naukowej Towarzystwa Wiedzy Powszechnej.

Wielka aktywność naukowa i organizacyjna Pani Profesor zaowocowała wieloma nagrodami i wyróżnieniami. I tak np. w 1974 r. otrzymała Złoty Krzyż Zasługi, w 1986 r. — Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, a w 1992 r. —

Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski. Natomiast w 2007 r. Uniwersytet Gdański nadał jej tytuł doktora *honoris causa*. Z kolei w 1999 r. prof. Maria Bogucka otrzymała Nagrodę Premiera RP, w 1996 r. — Nagrodę Fundacji Alfreda Jurzykowskiego w Nowym Jorku, w 1983 r. — Nagrodę Sekretarza Naukowego PAN, w 1987 r. (razem z Henrykiem Samsonowiczem) — kolejną Nagrodę Naukową Sekretarza Naukowego PAN (za książkę *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986), w 1988 r. — jeszcze jedną Nagrodę Sekretarza Naukowego PAN (za rozprawę *Dzieje kultury polskiej do 1918 roku*, Wrocław 1987), a w 1989 r. — Nagrodę Prezydenta Miasta Gdańska za całokształt twórczości o tym mieście.

Powyższe informacje jednoznacznie wskazują, iż Pani Profesor Maria Bogucka całe swe życie poświęciła nauce. Ceną tego był fakt, iż nigdy nie zdecydowała się na założenie rodziny. Miała silny i bezkompromisowy charakter, który nie przysparzał jej zbyt wielu przyjaciół. Spowodował też, że przez wiele lat była skonfliktowana z częścią warszawskiego środowiska historycznego. W 1998 r. Maria Bogucka przeszła na emeryturę; wtedy też nasiliły się jej różne dolegliwości zdrowotne, na które cierpiała od lat dziewięćdziesiątych XX w.

Ostatnie kilka lat życia było dla Pani Profesor prawdziwą udręką. Przewlekłe choroby, w tym uraz kręgosłupa, przykuły ją na stałe do łóżka i — ponieważ była osobą samotną — całkowicie uzależniły od kolejnych opiekunek. Zmniejszyło się też grono osób, które utrzymywały z nią jakiegokolwiek kontakty. Doskwierała jej samotność i poczucie przemijającego czasu.

Mimo takiego odczuwania rzeczywistości Pani Profesor nie załamywała się i aż do połowy 2020 r. starała się nadal pracować naukowo i publikować, zwłaszcza recenzje. Planowała również wydanie drukiem większej pracy poświęconej polskiemu górnictwu solnemu w średniowieczu i początkach epoki nowożytnej. Niestety na realizację tego ostatniego projektu nie starczyło jej sił i czasu.

6 listopada 2020 r. na Cmentarzu Północnym w Warszawie odbył się jej bardzo skromny (z racji pandemii koronawirusa) pogrzeb, w którym uczestniczyło zaledwie kilkanaście osób.

Andrzej Karpiński
(Warszawa)